

49129

COBDEN-KÖNYVTÁR

---

15. SZÁM

BERZEVICZY ALBERT

AZ ÖTVENES ÉVEKBŐL

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG

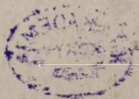
Célja :

Cobden tanításának megvalósítása :

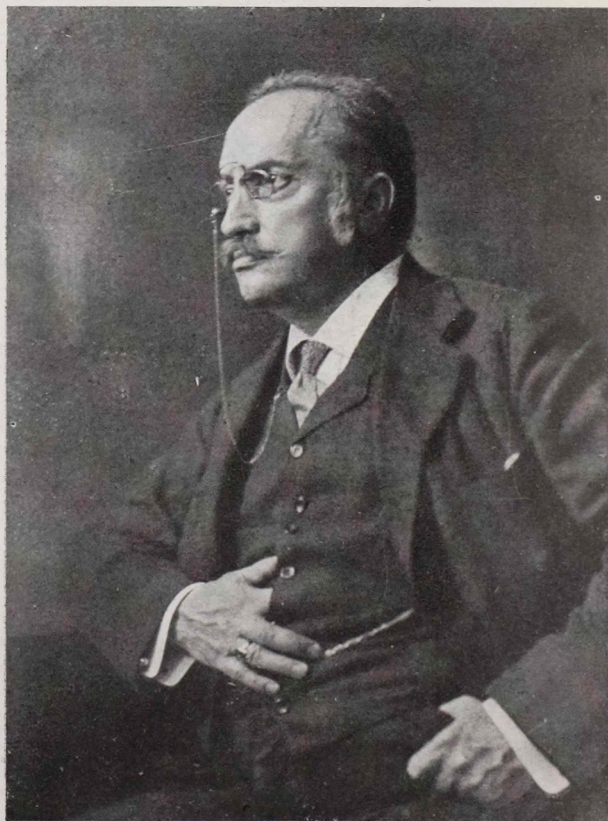
kapcsolatot teremteni a gazdasági és a kulturális élet között, ébrentartani az érdeklődést a gazdasági életben a kulturális problémák és a kulturális életben a gazdasági kérdések iránt. Célja továbbá :

áthidalni a szakadékok országok és országok, népek és népek között, az áruk és a gondolatok szabad forgalmának biztosításával és így megteremteni a béke atmoszféráját, azt a levegőt, amelyben erőteljesen, gazdagon fejlődhetik a gazdasági élet és a kultura. A Cobden-Szövetség felfogása szerint :

a kulturális haladás és a gazdasági fejlődés egymástól függenek, feltételezik egymást, nincs ellentét köztük és közösség fogja össze őket. A Cobden-Szövetség tehát gazdasági feladatot végez a több tudás terjesztésével.

BERZEVICZY ALBERT

618632

Polit. O. 3561 / 15.

C O B D E N - K Ö N Y V T Á R

---

15. SZÁM

BERZEVICZY ALBERT

AZ ÖTVENES ÉVEKBŐL

*A Magyar Cobden-Szövetségben 1922 december 13-án
tartott előadás*

**MTA
KIK**

1923

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA, BUDAPEST

449129

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Korvin Testvérek Budapest.

BEVEZETÉSÜL.

A „Magyar Cobden-Szövetség“ felkérésére, annak mult évi december hó 13-án tartott nyilvános ülésén felolvastam egy „A bécsi merénylettől a Concordatumig“ című tanulmányt, melyet a nevezett Szövetség, úgy mint a többi, ott elhangzott előadásokat, most e füzetben közrebocsát.

E tanulmányom magyarázataul előre kell bocsátanom, hogy az „Az absolutizmus kora Magyarországon“ című művem most készülő második kötetének anyagából van véve, illetőleg — némi változtatásokkal és elhagyásokkal — annak első fejezetét tartalmazza.

E második kötet első s az egész mű hatodik része — mely három fejezetből áll, — fogja viselni azt a címet, melyet e tanulmányomnak adtam: „A bécsi merénylettől a Concordatumig“, s tulajdonképpen az 1853—1855-iki évek politikai fejleményeit fogja tárgyzani. A második fejezet a szent korona feltalálásának körülményeivel, az uralkodó házasságával s az ez alkalomból adott amnesztiával és a keleti, vagy krimi háború lefolyásával foglalkozik. A harmadik az 1853—1855. évek alatti nevezetesebb kormányzati intézkedéseket s ezek között különösen az 1855 augusztus 18-án megkötött és

ugyanaz év november 5-ikén pátens alakjában köz-
zétett Concordatumot ismerteti.

Már ez a tanulmány rámutat azokra a lélektani
szálakra, melyek a római curiával megkötött ezen
egyezmény és a Libényi által a császár élete ellen
elkövetett merénylet között fölfedezhetők; az ural-
kodó vallásos érületének ama sugallatára, melyet
környezete és a pápai diplomácia ügyesen használ-
tak föl arra, hogy Ferencz Józseftől a katolikus
egyházi hatalom javára oly engedményeket eszkö-
zöljenek ki, melyek messze túlhaladják a XIX. szá-
zadban kötött összes Concordatumokat.

Ha egy abszolút uralkodó szuverén akaratának
ilyetén meghajolása a Szentszék hatalma előtt tisz-
tán emberi szempontból érthető s az akkori kor-
áramlattal is magyarázható, az utókor elfogulat-
lan ítélete, megegyezően az akkori közvélemény
nagy részével is teljesen elhibázott politikai alkotás-
nak tekinti a Concordatumot, mely a hatvanas évek
végefelé, mikor a monarchia mindkét államában
helyreállott az alkotmányosság, önmagától megdőlt
s melyet az olyan egyházpolitikai szempontból ra-
dikálisaknak épen nem mondható férfiak is, mint
Andrássy, Eötvös, Somssich elítélni voltak kény-
telenek.

A Concordatum politikailag elhibázott alkotás
volt, mert a monarchia nagyszámú, nem katolikus
vallású lakosára kínos lelkiismereti kényszert gya-
korolt, mert egészen profán jellegű politikai, sőt
hatalmi célokat is szolgált, nevezetesen a birodalmi

egység gondolatát s az összes egyházpolitikai kérdések mereven egyforma rendezését az egész katolikus klérusnak a monarchia egy középpontjából való vezetése által. Szolgáltatta a kormány korlátlan hatalmának érdekét a nehezebben kezelhető protestantizmus eltiprása s a katolikus papságnak a kormány céljai részére remélt megnyerése által, — mely utóbbi számításukban egyébiránt a bécsi világi és egyházi hatalmasok Magyarországot illetőleg csalódtak. Róma támogatásának megnyeréseért pedig az osztrák politikának valóban fölösleges volt ily nagy árt fizetnie, mert azt számára a terjeszkedő olasz állammal szemben fennállott érdekközösség ugyanis biztosította.

A magyar klérus ösztönszerűen érezte, hogy a magyar közjogban gyökerező állásának elvesztéseért a Concordatum előnyei nem kárpótolhatják; ez utóbbi pedig kétségtelenül gyökerében támadta meg a magyar közjogot. Benne egy még csak meg se koronázott magyar király a pápaság követelésének megfelelő egyszerű nyiltparancsával hatályon kívül helyezett szentesített magyar törvényeket s teljesen megváltoztatta a magyarországi katolikus egyház helyzetét. Ez okból még azok is, akik az egyezmény érdemleges rendelkezéseivel talán egyetértettek, kénytelenek voltak azt magyar közjogi szempontból érvénytelennek tekinteni.

Budapest, 1923 március havában.

B. A.

FISCHER ÖDÖN elnök:

A Magyar Cobden-Szövetség tizenötödik nyilvános ülését megnyitom és hálással üdvözlöm körünkben mai előadónkat, Berzeviczy Albert őexcellenciáját.

Harmincöt esztendeje annak, hogy Nagyméltóságod: harmincötödik évén még innen, államtitkára lett a közoktatásügyi minisztériumnak. Az eperjesi jogakadémia tanárából így lett a magyar kultúra adminisztrátora s ebből a pozícióból emelkedett harmincöt év alatt Nagyméltóságod a magyar kultúra egyik legértékesebb munkásává. A politika napiharcai nem tudták elidegeníteni többé a kultúra, a tudomány, a művészet örök problémáitól és nagyjelentőségű nevelésügyi reformmunkáján, minden politikai cselekedetén és minden politikai beszédén mély nyomokat hagyott az, hogy a kultúra ormairól szállott le a politika völgyébe, kötelességtudástól és nem ambíciótól vezérelve. Ime, az ember, aki járt a pokol ösvényein: suttogták az Arno partján, mikor felbukkant Dante sápadt profilja. Így járt Berzeviczy Albert a politika világában, miniszter gyanánt is kissé idegenül, mert a tudományos munka tiszta atmoszférája különös és nemes ötvözetet adott szavainak, szempontjainak, állásfoglalásainak. Közel két évtized

előtt foglalta el a Magyar Tudományos Akadémia elnöki székét, de a magyar tudós világnak ez az elismerése csak parancs volt és felhívás: új munkára, új kérdések felvetésére, új problémák megoldására. Most az abszolutizmus kora Magyarországon foglalkoztatja Excellenciáját s készülõ nagy mûvének második kötetébõl fogunk ma hallani egy nagyon érdekes és a ma szempontjaból is fontos fejezetet, amely forráskutatásai előtt szinte terra incognita volt.

Köszönjük Nagyméltóságodnak, hogy eljött közünk, hogy a mult eseményeinek feltárásával megérteni és elviselni segíti nekünk a jelent.

Kérem Excellenciádat, tartsa meg előadását.

BERZEVICZY ALBERT:

Az 1853. év nevezetes eseményeket hozott a monarchiának. Ez év elején hozták be Magyarországon a sok megelőző provizorium után az úgynevezett definitivumot, vagyis azt a közigazgatási rendszert, amelyet alkotója, a már 1849 óta Ausztria belügyeit intéző Bachról neveztek el nálunk. Februárius 6-án az akkor az osztrák birodalomhoz tartozó Milanóban összeesküvésszerű lázadás tört ki, melyet hamar vérbefojtottak, de mely kiindulási pontjává lett a szomszéd piemonti királysággal való folytonos surlódásoknak, amelyek viszont előidézői lettek az 1859-iki Ausztriára nézve szerencsétlen olaszországi hadjáratnak. Alig néhány nappal később követte el Libényi merényletét a fiatal császár élete ellen. Bár e merénylet elszigetelt ténynek bizonyult, a megriasztott osztrák hatalom most kérelhetetlenül csapott le a jobára még az 1851-iki Mack-féle összeesküvés óta vád alatt levő egyénekre, úgy, hogy az 1853. és 54. évek a kivégzések és bebörtönözések egész sora által váltak gyászosokká. 1853 augusztusában jegyezte el Ferenc József Ischlben elsőfoku unokatestvérét, a még csak 16-ik évében járó, bájos bajor Erzsébetet; a házasságnak, mely a következő év április havában kötött meg, következményeit Magyarországra nézve akkor még senki sem sejtette. És ugyancsak 1853 szeptember 8-án találták meg Orsova mellett az elvesztettnek hitt magyar szent koronát, a többi koronázási jelvényekkel együtt, melyeket nagy ünnepélyességgel hoztak Budára, hogy miután Bécsben az uralko-

dónak is bemutatták, ennek rendeletére a magyar királyi várban helyezzenek el.

Itt és ezuttal főképp csak a bécsi merénylettel s annak közelebbi következményeivel szándékozom foglalkozni.

1853 feberuár 18-án az uralkodó a déli órákban — szokása szerint — a belvárost környező bástyasétányon járt egyik szárnysegédjével, gróf O. Donnel ezredessel. Midőn vagy hatvan lépésnyire a karinthiai kaputól¹⁾ a várfal mellvédjéhez lépett, hogy a sáncárokban gyakorlatozó ujonccsapatokat nézze, egy ott sétáló elég jól öltözött fiatalember közeledett feléje hátulról s míg egyik kezével a császár vállát megragadta, a másikkal egy hirtelen előrántott nagy konyhakést oly erővel döfött annak nyakába, hogy a kés meggörbült tőle. Az egyenruha magas gallérjának volt köszönhető, hogy a döfés a nyakon mélyebb sebet nem ejtett. A megtámadott egy percnyi megrendülés után megfordult s kardot rántott, ezalatt pedig szárnysegéde rárohant a merénylőre, ki kétségbeesetten védekezett s a köztársaságot éllette; egy Ettenreich nevű polgár segítségével sikerült őt földreteperni s lefegyverezni, majd a közelben járók közül többen oly hévvel vetették rá magukat, hogy csak a császár csillapító szava s az elfogására elősietett katonaság mentette meg az embert súlyosabb bántalmazásoktól.²⁾

Az uralkodó zsebkendőjével takarva vérző nyakát, gyalog ment Albrecht főherceg közeli palotájába,³⁾ hol az első kötést alkalmazták sebére; onnan kocsin vitte a császári várba, melyet csakhamar nagy, érdeklődő néptömeg vett körül. Miután a sebesülés természete minden veszélyesebb következményt kizárni látszott, már aznap este hálaadó istentiszteletet tartottak a Szent István templomban s a székvárost kivilágították.

A merénylő Libényi János nevű 21 éves szabólegény volt, ki két év óta tartózkodott Bécsben; az első hír székesfehérvári születésének mondta őt, ami ellen Székesfehérvár városa sietett felháborodással tiltakozni; utóbb kiderült, hogy Libényi Csákvárott született, hol atyja feddhetetlen életű szabómesterként működött; ő maga a forradalom alatt állítólag akaratára ellenére soroztatott be honvédeknek, de zsenge kora miatt még fegyvert nem foghatván, egy katonai szabóműhelyben alkalmazták. A legszorgosabb kutatás sem tudott cselekedete előzményeire nézve egyebet kideríteni, mint azt, hogy rossz könyveket olvasott s állítólag oly cimborákkal érintkezett, kik a császár magyarországi körútja idejében valami merényletet reméltek. A külföldi forradalmi propagandával való összeköttetésre s egy londoni pénzküldemény felvételére vonatkozó híresztelések alaptalannak bizonyultak, sőt utóbb maga Kempen, a birodalmi rendőrség főnöke, elismerni volt kénytelen, hogy a Libényi borzasztó szándéka kizárólag saját lelkében fogamzott meg s hogy mások sem tudomással nem bírtak róla, sem részt nem vettek tervében. Miután a tettes a börtönben minden ételt s italt visszautasított, éhhalállal akarván a bitót elkerülni, perét nagyon gyorsan tárgyalták le s Libényit, ki végnapjaiban töredelmes bánatot mutatott s buzgón imádkozott a császár felépüléséért, már február 26-án felakasztották a „Spinnerin am Kreuz“ melletti vesztőhelyen.⁴⁾

A császár, ki sebesülését igen könnyen látszott venni s derülten azt mondotta, hogy örömeire szolgál osztozhatni kevés nappal előbb a milánói lázadás alkalmával szintén orvul megtámadott derék katonái sorsában, tényleg március 12-ig el nem hagyhatta ágyát s még azután is hosszabb ideig szenvedő volt, úgy, hogy az állami ügyek egy részének elintézését

felépüléséig Vilmos főhercegre volt kénytelen bízni. A baj lefolyását váratlan szövődmények lassították, melyek nem a sebtől, hanem inkább az ütés miatti agyrázkódástól és vértolulástól látszottak eredni és igen komolyan veszélyeztették az uralkodó szemévilágát. Mondják, hogy a kezelőorvosokat ez a körülmény a legnagyobb zavarba hozta.

Mindjárt az első naptól kezdve megindult a hódoló és szerencsekívánó küldöttségek áradata a birodalom minden részéből, természetesen Magyarországból is, mely sietett szembeszállni azzal a benyomással, mintha az, amit egy magyar ember követett el, a magyar nemzetnek volna felróható, amire egyes bécsi körökben megvolt a hajlandóság;⁵⁾ a primástól vezetett küldöttség felvonulása, melyben a magyar arisztokrácia számos kitünősége is résztvett, zajos rokonszenv-nyilatkozatokat keltett. A küldöttségeket Károly Lajos főherceg fogadta. Budán mindjárt másnap s azután az országnak majdnem minden községében hálaadó istentiszteletet tartottak s mikor Miksa főherceg, a császár öccse, kezdeményezésére mozgalom indult meg az uralkodó élete megmentésének emlékére állítandó fogadalmi templom létesítése érdekében, a magyar közönség, különösen a magyar klérus hathatós és áldozatkész részt vett a mű létrehozásában; a huszonhat évvel később felszentelt fogadalmi templomnak, mely ma Bécsnek egyik legszebb építménye, különösen üvegfestései között előkelő helyet foglalnak el azok, melyek magyar főpapok megrendelésére készültek.⁶⁾

Azonban nemcsak ezekben a külsőségekben s az elmaradhatatlan sajtónyilatkozatokban, hanem a szívek mélyében is meg volt található a visszautasítása minden közösségnek a Libényi kárhozatos és botor tette s a magyar nemzet érzelmvilága között. Albrecht főherceg, a magyarországi főkormányzó, azon-

nal elrendelte, hogy ha kell, külön futár által tegyenek neki jelentést mindenünnen az észrevehető benyomásról, „melyet ez a tett a lakosság minden rétegében előidézett és visszahagyott“. Valóban nem volt ok ennek a benyomásnak a kutatására. Hogy a magyarság zöme miként gondolkozott e tárgyról, arra nézve a leghelytállóbb próba báró Jósika Miklósnak egy, ez időbeli levelében tett bizalmas nyilatkozata. Ő, akit forradalmi tevékenységéért halálra ítélt s vagyonától fosztott meg a hatalom, aki a külföldön volt kénytelen menedéket keresni s ott gyakran elkeseredéssel, sőt gúnnyal nyilatkozott — különösen körutazása alkalmából — a fiatal uralkodó személyéről is s magát meggyőződéses republikánusnak vallotta, a bécsi merénylet hírére ezeket írta egy meghitt barátjának: „banditai orgyilkosság gáztett marad minden időben . . . a Libényi és Ravailac-féle exploit-k azon dolgok közé tartoznak, melyektől még üdvöt sem szeretnék várni s melyektől utálattal fordulok el, ha bármi jó és szent nőne is ki ily rothadt forrásból“.⁷⁾

Ha mégis azt látjuk, hogy a gyilkos kísérlet után nemcsak az általános rendőri rendszabályokat szigorították meg szembetűnően, különösen Bécsben és Budapesten, hanem a már folyamatban levő politikai perekben is sokkal kérlelhetlenebb megtorló szellem vált uralkodóvá, ennek lélektani magyarázatát mindenesetre némely megelőző és kísérő körülményben és eseményben is kell keresnünk.

Ezek között első a már említett milánói zendülés volt.

Az osztrák kormánynak már január végén tudomása volt arról, hogy az elnyomott velencei összeesküvés és a mantuai véritéletek után is a Lombard-velencei királyságban tovább folyik a forradalmi propaganda s hogy a szomszédos Tessin-kantontól

lázító nyomtatványokat hoznak át és terjesztenek Olaszországban.

Ennek ellenére s bár a közvetlen veszélyre való figyelmeztetések sem hiányoztak, a rendőrség nem tudta megakadályozni, hogy Milanóban február 6-án, egy farsangi vasárnapon, már a kora délutáni órákban összeesküvésszerűen előkészített zendülés ne törjön ki, mely a főőrségnek, a városban elszórt katonáknak, különösen tiszteknek törökkel felfegyverzett emberek részéről való egyidejű megrohanásából állott.

A maga Aurelio Saffi — Mazzini és Garibaldi egykori triumvir-társa — által szervezett mintegy 2000 összeesküvő közül alig több, mint 300 vett tevékeny részt a zendülésben s bár ezek a felvonuló katonaság elől hátrálva, a külvárosban a nép segítségével néhány torlaszt is próbáltak emelni, a hamar elnyomott forradalmi kísérletnek a katonaság soraiból csak 10 halott és 54 sebesült lett áldozatává, ellenben a mindjárt megindított elfogatások során a legközelebbi napokban tizenhárom lázadó végeztetett ki, kiknek legnagyobb részére nem is volt más rábizonyítható, mint az, hogy fegyverrel kezükben fogattak el; többen börtönbe kerültek. Az ez eset után Lombardiából Piemontba átmenekült egyéneknek vagyonát zár alá helyezték s Milanó városát kegyetlenül megsarcolták.

A kérlelhetetlen szigor, mellyel Ausztria a lázadást ezuttal is elnyomta, nemcsak Olaszországban szította az osztrákellenes hangulatot, hanem nagyon kedvezőtlen megítélésben részesült Páris és London kormányköreiben és sajtójában is. De Bécsben is kezdték belátni, hogy az öreg Radetzky kormányzatában nagy hibáknak kell lenniök, ha az ilyen gyümölcsöket érlel s ez eset hatása alatt ment határozatba, hogy a tábornagy mellé lehetőleg kiméletes

formában politikai tanácsadót rendeljenek a Rechberg gróf személyében.

A meghiusult milanói lázadás már azért is fontos kihatással volt a magyarországi viszonyokra, mert abban magyar tényezőknek is jutott szerep. Kétségtelen, hogy Mazzini ki a milanói zendülés tervét úgyszólván a kitörés előestéjén közölte Klapkával, számíthatni vélt arra, hogy a magyar ezredek csatlakozni fognak az olasz lázadókhöz. Ebben csalódott; legfeljebb egyes magyar katonák részességéről lehetett szó.⁸⁾ Klapka, ki Genfben volt, elkésve értesült a dolgról s nem bízott a sikerben; az osztrák ügynökök ugyan mindig látni vélték, vagy legalább várták Kossuth megjelenését az olasz Svájcban, sőt Génua közelében is, de e hírek semmi alappal nem bírtak. Ellenben tény az, hogy Milanóban terjesztettek kiáltványokat, melyekben Kossuth a Lombardiában állomásozó magyar katonákat az Ausztriától való elszakadásra buzdította. Ezekre a kiáltványokra nézve azután, mikor a balsiker bekövetkezett, heves hirlapi vita keletkezett Kossuth és Mazzini között, melyben amaz szemrehányást tett emennek nevének jogosulatlan felhasználása miatt. Kossuth saját beismerése szerint valószínű, hogy egy tőle régebben, még Kintahiában szerkesztett, de nem erre az időpontra szánt felhívásnak kissé önkényes felhasználásáról volt szó.

Mindenesetre érthető, hogy az osztrák kormány a milanói zendülés és Libényi merénylete következtében éberebb figyelemmel és fokozott gyanuval kísértc az emigráció s különösen Kossuth működését és az azokkal való hazai összefüggések szálait, annál inkább, mert ebbe az időbe esett az a londoni röppentyűgyártási per, melybe a nagy magyar száműzött is bele volt keverve és mert egyidejűleg Berlinből és Párisból is forradalmi mozgalmak, uralkodó elleni

merényletek kísérleteinek hirei jöttek. Egy március 29-én tartott miniszteri értekezleten maga a császár vetette fel a kérdést, nem kellene-e Angliával szemben a politikai menekültek iránt gyakorolt vendégszeretet miatt represszáliákat gyakorolni s megakadályozni azt, hogy angol útlevéllal esetleg veszedelmes egyének jőjjenek be a birodalomba? A kormány egyelőre várakozó álláspontra helyezkedett e kérdésben, bár Kossuth rejtélyes utazásainak hirei folytonosan nyugtalanították különösen a magyarországi kormányzót, sőt egy ízben londoni számjeles távirat Kossuthnak Bécsbe és Pestre jövetelét is jelezte!

Benn a birodalomban a milánói és bécsi esemény megrettentő hatása egyrészt a folyamatban volt politikai perек fejleményeiben, másrészt messzemenő rendőri intézkedésekben nyilvánult.

Már öt nappal a Libényi kivégeztetése után, március 3-án kellett Pesten Noszlopy Gáspárnak és társainak, Jubál Károlynak, Andrásfy Károlynak és Sárközy Sámuelnek bitófán meghalniok.⁹⁾ Jubál, aki ipariskolai tanár volt, a May bécsi terveiről is tudott, a többiek inkább a Noszlopy kalandos vállalkozásai révén kerültek bajba, melyek a császárnak körutja alkalmából való elfogadására vonatkoztak. Andrásfy érdekében Albrecht főherceg táviratilag kísérletet tett kegyelem kieszközlésére; Kempen elutasító véleményével szemben azonban a kísérletnek legfelsőbb helyen nem volt sikere; a kivégzés mindanégyen végrehajtatott.

Haynau még megérhette a maga kegyetlenségeinek ezt az utólagos igazolását. Bécsben járt március közepén s ott halt meg hirtelen, véletlenül ugyanazon a napon, amelyen a császárnál volt kihallgatáson, szerencsekívánatai átadása végett.

Hogy a bécsieknek is kijusson a megfélemlítésből, a May és Mack-féle összeesküvések szövevényei-

ben részes magyarországi származásu Bezard Caesar március 28-án szenvedett akasztófahalált; ő azzal is volt vádolva, hogy May-jal együtt ujnemű öldöklő-fegyvereket szerkesztett a kitörendő forradalom céljaira. A nagy reményekre jogosító, közszeretben állott fiatal segédtanár tragikus sorsa kivált az akadémiai ifjuság körében nagy megdöbbenést keltett.

Kempen ez időben kimutatást kívánt be a magyarországi zsandárezredek parancsnokságaitól a hatáskörük területén 1850 óta végrehajtott kivégzések számáról; ez a szám valóban ijesztően nagy: 222, három év alatt; az esetek közül 97 haditörvényszéki, 125 köztörvényszéki ítéleten alapult, mint ahogy a bűncselekmények között is egyformán szerepelnek felségárulások rablógyilkosságokkal, rablásokkal és gyújtogatásokkal. A politikai rendőrség főnöke szerette a politikai büntetéseket is közönséges rablónak minősíteni és vizont.

A kivégzettekkel egyidejűleg kapták meg rövidebb-hosszabb várfogságra szóló ítéleteiket a May—Jubál és Noszlopy-féle tervekbe és mozgalmakba belevegyült s ezért már hosszabb ideje perbefogott és Bécsben bebörtönözött többi u. n. összeesküvők és forradalmárok: Zabolay Károly, Krivátsy József, Bobory Károly lelkész, Csányi Dániel honvédőrnagy, Gál József, a két Vasváry és még sok más. Május 25-én került végre a pesti haditörvényszék előtt elbírálás alá a gróf Teleky Blanka és Leövey Klára felségárulási pere is. Mindkettőre kimondta az ítélet a forradalomban való részességet és Teleky grófnőre nézve azt, hogy összeköttetésben állott Ausztria ellenségeivel, új forradalmat tervezve, leányokat ily szellemben nevelt, ily célu nyomtatványokat gyűjtött és terjesztett s adatokat juttatott Párisba, üldözötteknek menedéket adott stb. Ennek a hosszú, nagyrészt önkényesen kiszinezett és nagyított bűnlajstromnak

alapján Teleky Blanka tiz évi, segítője: Leövey Klára öt évi várfogságra ítéltetett s mindketten Kufstein várába szállítottak, ahol Leövey Klára, mert a papír használatát megtagadták tőlük, lepedőjéről leszakított rongyokra írt versekben keseregte el szenvedéseiket.

Még ugyanez év szeptember 2-án teljesedett be Pozsonyban Gasparich Kilit-nek, a lelkes ferencrendi barátnek, Perczel tábori lelkészének végzete; ő is bitón mult ki, nemcsak a forradalom alatti tevékenysége, hanem a Mack-féle konspirációban, sőt a Mazzini-féle propagandában való állítólagos részessége miatt is. A hivatalos jelentések tudni vélték, hogy az ősz barát bünbánólag halt meg s kérte barátait, figyelmeztessék a császárt, hogy vigyázzon életére, mert a „demokraták“, akikkel ő ebben egyet nem ért, elhátározták úgy az osztrák uralkodó, mint a Miklós cár, a porosz régens herceg, Paskiewitz és Radetzky meggyilkolását. Amily kevés a valószínűsége e vallomásnak, épp oly jellemző a jelentés arra a buzgóságra nézve, amellyel az osztrák rendőri szervezet a megtorlás lanygulása ellen új meg új rémképek festésével küzdött. Mint a Gasparich bűntársa, még öt más magyar szenvedett várfogságban, vagy sáncmunkában megállapított büntetést.

A kérlelhetetlen szigor e szellemével szemben a kegyelem és elnézés szóhoz sem jutott, még a régebben bebörtönözöttekkel szemben sem; több indokolt és méltányos kegyelmi kérelemre nézve a kormány „nem mert“, vagy „nem akart“ javaslatot tenni. Csupán Rudnyánszky és Lonovics püspökök belebbezésének megszüntetését és báró Vay Miklósnak június 8-án Theresienstadtból való szabadonbocsátását jegyezhetjük fel kegyelmi tények gyanánt ebből az időből.

A Mack-féle összeesküvés erdélyi részesei fölött pedig körültekintő lassúsággal folyt tovább a pör,

mind új meg új áldozatok után vetve ki a hálót s hosszúságával azt a csalóka reményt keltve, hogy mire itéletig érik, talán a bosszúvágy le fog hűlni.

Maga a magyarországi közhangulat éppenséggel nem indokolta a függőben maradt megtorlások szigorítását, a megfélemlítést.

A kormányzó főherceg ugyan a Libényi merénylete utáni első rémületben azonnal kérte a pesti helyőrség megerősítését osztrák katonákkal; lázadástól félt, különösen a Kossuth beavatkozásától, vagy legalább is a tömegekre való hatásától s szemrehányást tett a kormánynak, hogy takarékosági tekintetből veszélynek teszi ki az országot. Ugy találta, hogy a pesti orvosnövendékek gyanusak s hogy Tolnában és Baranyában fokozódott a felforgató párt tevékenysége, sőt az egész országban nőtt a rosszérzelműek mozgolódása, a milánói hírek hatása alatt is. A zsandárságnak titkos utasítást adott s rendelkezési alapokat küldött egyes kerületekbe puhatolódzás céljaira. Azonban a megállapított konkrét tények mind nagyon jelentékteleneknek tűnnek fel s kevésbé indokolják a kormányzó aggodalmát, ki nem sokára maga is elismeri a túlnyomó számában jóérzelmű lakosság kifogástalan magatartását a történetekkel szemben.

A közönség jobb része „visszaretent az örvénytől“, jelenti ugyancsak a kormányzó főherceg és sietett részvételét kifejezni. A nép nagy tömege a bécsi merénylet fölött a felháborodás és fájdalom legőszintébb érzelmeit táplálja s örömet érez a császár menekülése felett. A lakosság mindenütt „tódul a templomokba“ hálát adni Istennek; Magyarországon, ahol „sohasem akadt királygyilkos, mindenki elátkozza Libényit, ki meggyalázta a nemzetet“. Látszik, hogy a nemzet nagy zöme hiven ragaszkodik az uralkodó házhoz. Sőt Kempen a maga zsandárparancsnokainak jelentései alapján megállapíthatni véli, hogy a bécsi

események után most már a jóézelmeük merik nyilvánítani is érzelmeiket, mert látják a szigorú fellépést, látják, hogy nincs többé mindenre amnesztia. A jobbérzelmeű lakosság abban a véleményben van, hogy a politikai büntetéseik ellen „további elnézés és kegyelem nincs helyén“ s hogy a törvény egész szigorát kell gyakorolni az izgatók és cinkostársaik ellen a legtágabb értelemben véve, a gonoszok megfélemlítése s a jók megnyugtatása végett.

Kivilágításokban, hálaadó istentiszteletekben és színházi örömműnépélyekben sem volt hiány, sőt a „jóézelmeűség“ megnyilatkozásának netovábbjaként Nagykőrösön a református főgimnázium nyilvánossági jogának elismerése alkalmából rendezett megnyitó-űnnepélyen a tanulóifjúság a Gott erhalte-ot énekelte. A lojális közérzülethez Bach is közeledni akarván, a császár felépülése alkalmából nála tisztelegő magyar küldöttségeket válaszképpen néhány magyar szóval örvendeztette meg, amit osztrák konzervatív körökben nevetségesnek találtak. Mindenesetre bizonyos bizakodást és megnyugvást jelentett a kormány részéről az a tény is, hogy nemsokára megszüntették a közhangulatról szóló szokásos havi jelentéseket s azok helyett csupán negyedéviakat kívántak be a hatóságoktól. Hiszen már az sem szűrt szemet, hogy a forradalomban kompromittált Jókait és feleségét 1853 júniusában Kolozsvárott roppant lelkesedéssel ünnepelték, disztrakomával s ezüst tollal tisztelték meg.

Hanem azért nem hiányoztak az oly jelentések sem, amelyek a hivatalos körök tüntetően hangoztatott meglegedését és bizalmát kissé megzavarták. Több kerületből általános nagy elégedetlenségről tettek jelentést, melynek oka az adóteher, az élelmszer hiánya s az urbéri viszonyok rendezésének késedelve. A középosztályban bizni nem lehet; min-

den nemesi kuria, minden paplak biztos menedék-helye a politikai üldözötteknek; Erdélyben is rosszabbodott a hangulat; az ottani kormányzó véleménye szerint a magyar értelmiség feltűnő passzivitása nem alkalmazkodást jelent, hanem csak azt, hogy várják az alkalmat valamely felforgató törekvéshez csatlakozni.

Ilyen körülmények között némileg érthető, hogy a megnyugtató hivatalos bizonygatások mellett a gyakorlatban mégis csak Kempennek az a felfogása érvényesült, amely a jóérlművek követelése gyanánt állította oda a kérlelhetetlen szigort s nem tágitást a megtorlás és fékentartás engesztelhetetlen politikájától.

Bécsben a Libényi merényletének legközvetlenebb következménye az ottani rendőrfőnök, az addig rettegett és mindenható Weiss von Starkenfels ez állásából való eltávolításában nyilvánult. Az ostrom-állapotot megszigorították, minden ház, amelyben magyarok laktak, különös rendőri megfigyelés alatt állott, a Magyarországból érkező utazókat három napig letartóztatták; az egy ideig már szünetelő motozásokat újból, nagy szigorral folytatták; egyes magyarokat minden módon eltávolítani igyekeztek Bécsből.

Magyarországon megújították és szigorúan érvényesítették a mindenféle, politikai gyanúsításokból eredett tilalmakat.

Általános rendszabályok is keletkeztek a politikai közbiztonság oltalmára. Nem ok nélkül látott éppen ez időben napvilágot a Minisztériumnak az a rendelete, mely a külföldiek útlevélügyét igen részletesen és szigorúan újra szabályozta.

És ez időben szervezték újra régi nyomokon a „titkos postai páholyszolgálatot“ (Logendienst) vagyis

cabinet noirt, a külügyminisztérium chiffre-osztályának középponti vezetése alatt, amely osztálynak főnöke rendeltetésének éppen megfelelő nevet viselt: Schweigernek hívták. Kempen mindent elkövetett, hogy ez a szolgálati ág, mint az államrendészet szerve neki rendeltessék alá, s igényét csak azzal sikerült elűtni, hogy magának a császárnak személyes elhatározásától tették függővé minden egyes „invigilálandó” — ez volt a hivatalos kifejezés — egyén kijelölését. A szolgálat maga azután abból állott, hogy az invigilálandók címére érkezett leveleket és csomagokat lehetőleg fel nem tűnő módon felbontották, azok tartalmáról, amennyiben szükséges volt, másolatot, u. n. interceptumot küldtek be Kempenhez, vagy Grünéhez s azután a levelet, vagy csomagot ismét továbbították. Eleinte a magyar királyság területén csak Pesten, Pozsonyban, Kassán és Nagyszébenben állott fenn ilyen páholy; később még Nagyváradon, Zágrábban, Temesvárott, Brassóban, Zimonyban és Orsován is szerveztek. A gyakorlat azonban azt bizonyította, hogy erre a titkos szolgálatra Magyarországon talán nem is volt olyan nagy szükség. Kempen maga azt találta, hogy a levelek tanúsága szerint az emigráció aránylag csekély hatással van a magyar közérzületre; úgyszólván csak az amerikai emigránsok tanúsítanak leveleikben dynasztia-ellenes irányt.¹⁰⁾

Ily körülmények között a magyarországi ostromállapot megszüntetése, mely pedig már 1852 októberében tárgyalás anyaga volt a belügyminiszter és a kormányzó között, természetesen ismét elhaladt, bár Bécsre és Prágára, s a csehországi megerősített városokra nézve az 1853. szeptember 1.-re elrendeltetett.

A forradalmárok még börtöneikben is nyugtalanságot okoztak az osztrák kormányoknak: a Komáromban levőket — köztük Benyiczky Lajost és Nyáry Pált — most szállították át a tiroli és csehországi várbörtö-

nőkbe. A politikai foglyokat őrző várnak parancsnokai jeelntést tettek Kempennek az őrizetökre bizotlak viselkedéséről, kiket e célból különösen megfigyelttek, s kikre nézve a birodalmi rendőrfőnök mindig csak szigort és nagyobb szigort ajánlott. Albrecht főherceg számára is valóságos magaviseleti kimutatásokat készítettek az összes magyarországi politikai foglyokról. De a szabadon járók közül is sokakat kísért a leskelődő gyanu. Egyes kerületi főispánok, főleg a kereskedőkre és ügyvédekre gyanakodtak. Kempen — ellentétben Bachhal — a papokba is szivesen belekötött, a kolostorok, egyes káptalanok közegei különös megfigyelésének tárgyai voltak, csendőrei koronként egyes egyházi szónoklatokban elhangzott aggályos mondásokról is jelentést tettek.

Amiben Bach és Kempen találkoztak, az a konzervatívek állandó meggyanusítása volt. Kempen statisztikát tartott fenn róluk, megfigyeltette utazásait, találkozásait, feljelentéseket kapott bizalmas nyilatkozataikról, legfelsőbb helyre tett jelentéseiben kifogásolta, hogy a magyar konzervatívek nem használták föl eléggé a bécsi merénylet fölötti felháborodás alkalmát hűségök nyilvánítására. Bach az összeírásoknak és táblázatoknak e téren nem volt barátja, de most is nagyon óvakodott mindentől, ami a konzervatíveket „fölbátorithatná“, s szivesen érezte kegyeit oly közegekkel, akiknek sikerült egyik-másik magyar főúr magatartását gyanúba keverni.

A közbiztonságot valóban és súlyosan ez időben is a rabló-üzelmek veszélyeztették, melyekkel a csendőrszervezet elbánni sehogy sem tudott, s melyeket ezért Kempen minduntalan politikai indítóokkal igyekezett — alaptalanul — összeköttetésbe hozni. Különösen Máramarosban és a Tiszavidéken fordultak elő sűrűn, gyakran világos nappal, a legnagyobb vakmerőséggel, tömegesen véghezvitt rablási megrohaná-

sok; a statárium állandóan működött, s még 1854 végén is történtek rögtönítéleti úton kivégzések.

Erdélynek megvolt a maga különnemű haramia-ügye, az ilyenné minősített guerilla-mozgalom alakjában, mely még az 1851-iki székely összeesküvés maradványa, illetve további szövődménye volt. Bach 1853 novemberében legfelsőbb felhatalmazást kapott az erdélyi „guerilla-bandák“ ügyében 9 egyén ellen hozott haditörvényszéki ítélet megerősítésére és végrehajtására.

Mialatt a forradalomból hátramaradt, vagy akkori vétségek miatt folyamatba tett erdélyi perek is még csak most kerültek az erre rendelt felülvizsgáló bizottság javaslatai alapján eldöntés alá, s külön elszámoló-bizottság állítottatott fel a haditörvényszéki leg elítélt egyének elvesztett vagyona fölötti rendelkezés céljából, azalatt a Mack-féle összeesküvés részesei Gyulafehérvár és Nagyszében börtöneiben várták sorsuk eldőlését.

Az osztrák bosszúpolitika szeretett megemlékezni az évnapokról; az aradi tizenháromnak és Batthyány Lajosnak a bécsi forradalom s a Latour meggyilkolásának évfordulóján kellett meghalniok; a székely összeesküvés áldozataira vonatkozó ítéletek megerősítését Bach a maga előterjesztése alapján a Libényi merényletének évnapján, 1854 február 18.-án iratta alá az uralkodó által, azzal az utasítással, hogy azok sürgősen végrehajtandók.

Pedig az erdélyi kormányzóság már 1853 november 5.-én terjesztette elő ezeket az ítéleteket, melyeknek felülvizsgálatával azután egy vegyes miniszteri bizottság foglalkozott nagyon hosszasan. A Bach előterjesztései behatóan ismertetik az egész úgynevezett összeesküvést, az úgynevezett „évrendszer“-t is és a nagyszebeni haditörvényszéknek 49 vádlott ellen hozott ítéleteit. Ez ítéletek közül 21 ha-

lálra és vagyonekobbzásra szólott, a többi rövidebb-hosszabb várfogságra és vagyonekobbzásra, s csak nyolc felmentésre. Már az erdélyi kormányzó ajánlotta a halálos ítéletek számának háromra való leszállítását; a többieken eszközölt kisebb módosításokkal így került valamennyi ítélet legfelsőbb megerősítés alá. Tekintettel a haditörvényszék drákói szigorára, az uralkodóval könnyű lehetett elhitetni, hogy nagyon enyhén és emberségesen ítél, mikor 18 vádlottnak legalább az életét s a szabadulás reményét visszaadja.

Az a három, aki számára könyörület nem volt: Török János a marosvásárhelyi református kollegium 47 éves theologiai tanára, nagyváradi Horváth Károly 23 éves háromszékmegyei földbirtokos és Gálfy Mihály 37 éves ügyvéd és volt szolgabíró, Török sógora volt. Mindháromra rábizonyították a periratok, hogy „résztvettek a Kossuth ügynökei által Erdélyben szított összeesküvésben, s ezáltal a császári országlásnak Magyarországon és Erdélyben megbuktatására, s ezen koronatartományoknak az összes monarchiától való elszakítására“ törekedtek és így felségárulást követtek el. Kimutatták, hogy Török és Horváth Ruzsicskával Telekin, Horváth házánál érintkeztek s mindhárman buzgó részt vettek az összeesküvés szervezésében és terjesztésében. A többi elítélt vádlott ugyanez összeesküvésben való kisebb-nagyobb részesség miatt bűnhődött. Ezek között volt néhány tanuló is, köztük Deák Farkas, a későbbi író.¹¹⁾

Március 10.-én kísérték az e végből Nagyszébenből tevékenységük főszínhelyére, Marosvásárhelyre szállított három elítéltet a város végén levő Póstaréten felállított három szokatlanul magas akasztófához. Horváth Károly, mint egy vőlegény lépdelt díszmagyarban, derült tekintettel, de mind-

hárman az igazi vértanuk lelkinyugalmával szenvedték el a halált. Hogy holttesteiket ki ne áshassák, Lázár János, akkori városbíró oltatlan mészben akarta azokat feloszlatni, de az egész városban nem kapott e célra meszet. Vesztőhelyüket később emlékekkel jelölte meg a hazafiui kegyelet.

És ez a kivégzés akkor történt, mikor már harmadfél év mult el a kérdéses összeesküvés felfedezése óta, amikor a birodalmat se benn, se künn semmi kimutatható veszély nem fenyegette s amikor a szent korona újra megtalálása és az uralkodó küszöbön álló házassága, melynek alkalmára széleskörű megkegyelmezéseket terveztek, a hatalom érdekében is kívánatosná tehetta a trón és nemzet öröme közösségének kitüntetését.

Sőt, mikor már a fejedelmi nász után az ostromállapot megszüntetése és a forradalmi vétségek miatt elítélteknek adott kegyelem, vagy büntetésleszállítás ki volt hirdetve, Erdélyben kérlelhetetlenül folytatódott a megtorlás munkája. Május 18-ikán tették közzé az ítéletet, mely szerint Várady József 26 éves ügyvéd, ki vesztére, az emigrációból tért vissza Mack titkos megbizásaival és Bartalis Ferenc földműves, továbbá Szabó Áron földbirtokos és Szász Lukács iparos kötél általi halálra ítéltettek, mely az első kettőn április 19.-én Sepsziszentgyörgyön végre is hajtatott. Március 1.-én hirdették ki azt a további ítéletet, mely özv. Kenderessy Eleknét, továbbá a kivégzett Török János özvegyét és Gálfy Mihály nővérét, Török Gálfy Rózát, ugyszintén özv. Szentkirályi Zsigmondnét 15—10 évi várfogságra juttatta, valamennyit a Mack-féle összeesküvésben való bűnrészesség címén; ugyanily sorsra jutottak Magos Ernő pesti ügyvéd és Boér Antal későbbi képviselő. Még augusztus, szeptember és november hóban lát-

tak napvilágot egyes hasonló ítéletek, sőt 1855 februáriusában került csak elbírálás alá a Nagy József bukaresti magyar szabómester esete, aki annak idejében Mackot házánál elrejtette s utóbb az osztrák poroszlók hatalmába került.

Nem tudnók ennek az eljárásnak a lélektani magyarázatát megtalálni, ha egyéb jelenségek is meg nem erősítenék azt a feltevést, hogy a különben nemes hajlamokkal bíró, de a vélt kötelességek teljesítéséből akkor is, mikor azok fájdalmasak, kultuszt csináló fiatal uralkodó lelkébe ez időben az olasz lázadás és a bécsi merénylet oly fullánkot döfött, melynek mérge nem volt abból egyhamar kiírtható. Mutatkozik ez a politikai büntetésekre kérelmelhetetlen és fáradhatatlan üldözésében ép úgy, mint a bizalmatlanságban is, mely őt a közügyek vezetői iránt sok jelenség tanúsága szerint eltölteni kezdte.

Miután láttuk e lelki állapot következményeit a megtorlás munkájában, lássuk most jelenségeit a meggyökerezett bizalmatlanság hatásaiban.

Ha ez a bizalmatlanság Ferenc Józsefet az egész addigi kormányrendszertől való jogosult elfordulásra indította volna, ennek kétségkívül ő is, birodalma is csak üdvös eredményeit láthatta volna. Ámde sajnós, a fiatal császár ily bátor és gyökeres változtatásra nem tudta, vagy nem akarta magát elhatározni. E helyett csak úgy tett, mint az a beteg, aki elvesztvén bizalmát kezelőorvosa iránt, mégsem szakít vele, hanem csak arra szorítkozik, hogy annak háta mögött más orvosok tanácsát kéri és követi is és így az ellentétes kezelések hatását egyaránt megsemmisítve az orvosok felelősségét is meghiusítja.

Láttuk, hogy a Lombard-velencei állapotok körül szerzett tapasztalatok egy csekély értékű félrendszabályt, a Rechberg gróf kiküldetését eredményezték. A központi kormányzatban ugyanez időben

fejlődik ki teljesen annak a sajátságos, hol ellenőrző, hol hátráltató, hol keresztező irányban érvényesült mellékkormánynak a rendszere, melynek a miniszterek s különösen Bach hatalmával szemben a rendőrszervezet főnöke, b. Kempen és gr. Grünne főhadsegéd egyesülése létesített.

E mellékkormány mindkét alakjáról néhány szót kell szólanom. Kempennél jellemző vonás az a kétségtelenül korlátoltságra valló fanatikus hit, melyet zsandárjainak tévedhetetlenségébe vetett; ezzel a fanatikus hitel hovatovább egyesült az a másik, hogy t. i. ő a birodalom és a császár eleven gondviselésének szerepére van hivatva, ami nemcsak vágyává, hanem az ő felfogása szerint kötelességévé is tette a maga hatalmának növelését, s az uralkodó bizalmának megingatását minden más kormányzati tényező iránt. A pacificatio kérdésében ő képviselte legtovább az engesztelhetetlenség álláspontját akkor is, amikor már az uralkodó véget akart volna vetni a megtorlás munkájának s amikor már Bach is békülékenyebb utakra tért. A kormányzatban a folytonos kémkedés, gyanakodás és összeesküvésszimuláció irányzata oly mértékben vált a Kempen tevékenységi terévé, amely mértékben foglalták el Bachot a viszonyok nem tagadható megszilárdulása nyomán a pozitív közigazgatási feladatok.¹²⁾

Grünne főhadsegéd a megtestesült jelentéktelenség, mely még csak nem is vádolható erőszakos érvényesülési vágygal. Ugyiszólván ellentállás nélkül sikerülvén a hadügyminiszteri állást előbb háttérbe szorítania, majd teljesen megszüntetnie, a hadsereg legfőbb vezetését és szervezését egészen magához ragadta, s azt a meddő költségek és a minden jobb elemet elnyomó, csupán hízélgésre és besugásra hallgató protekció-rendszer szellemében gyakorolta,

— hogy mily hatással és eredménnyel, azt az 1859-iki olaszországi háború és az annak nyomán kipattant visszaélések elég világosan mutatják. A polgári, nevezetesen politikai kormányzatra is kiterjedő roppant befolyását Grünne semmi más képességnek nem köszönhette, mint határtalan szolgálatkészségének a legfelsőbb hatalommal szemben, s annak, hogy mint ügyes társalgó értett hozzá a maga szolgálatait legkényelmesebbekké és legkellemesebbé is tenni, s nem kevésbé értett hozzá hátmögötti sakkhúzásokkal s a maga állandó közellétével a mások befolyását minél jobban ellensúlyozni és gyöngíteni.

E két férfit csakhamar felismerte egymás célzatát és helyzetét és sietett — mindegyik a maga érdekében — egymással szoros szövetségre lépni.

Az érintkezés majdnem folytonossá vált, ha nem is volt mindig közvetlen. Grünne részéről gyakran szolgált egy másik főhadsegéd, vagy valamelyik szárnysegéd közvetítőül; ő általán óvatosabb volt a formák megtartásában s az írásbeliség és esetleges összeütközések kerülésében. Később a miniszteri konferenciákon, melyekre mindig meghivatott, majdnem sohasem jelent meg személyesen, rendszeren b. Kellner főhadsegédet küldte maga helyett, aki ott élénk részt is vett a tárgyalásokban, de a jegyzőkönyvet mindig csak mint a Grünne képviselője írta alá. Ez utóbbit nyilván untatták is a hosszú tanácskozások, de kerülni is akarta a szemtől-szembe való vitatkozást; ő inkább a hátmögötti utak embere volt s a létrejött megállapodásokkal szemben szabad kezet akart magának fenntartani. Viszont Kempen, aki oly féltékeny volt hatalma megóvásában, s annyira igyekezett azt növelni a miniszterekkel és országkormányzókkal szemben, nem átallotta Grünnéhez, — kit Albrecht főherceg is „kedves barátja“-nak szólított magánleveleiben, — terjedelmes írásos előter-

jesztéseket intézni, mint valami fölébe rendelt hatalomhoz, amit egyébiránt a kormányzók és helytartók is — bármily magas rangban is állottak — megtettek, tudva, hogy amit neki írnak és jelentenek, az a császárnak van írva és jelentve.

A „Militärische Centralkanzlei seiner Majestät“, melynek élén Grünne állott, volt ezentul az a fogalom, amelynek tág leple alatt juttathatták első sorban Kempen, de mikor akarták, az egyes kormányzók, helytartók, s más hatóságok is a kormány mellőzésével a maguk jelentéseit, információit a császárhoz, s amelyen keresztül kívánhatott be tőlük ilyeneket — ugyancsak a kormány háta mögött — az uralkodó s néha talán a maga jószántából, vagy a Kempen óhajtására Grünne is.

A miniszterek csak most láthatták, — ha látták — mekkora igazság rejlett azokban az 1851-iki augusztusi ordonnanzokban, melyek az addig is csak fölfelé létezett miniszteri felelősséget kifejezetten megszüntették.

E mellékkormány működésének lényeges része volt a személyekre vonatkozó információk nyújtása a császár részére, többnyire ennek kívánságára, de gyakran a Kempen saját kezdeményezésére is. Nyilvánvaló, hogy minden személy, akire nézve a miniszterek valami javaslatot tettek, előbb a rendőrfőnök kritikájának lett alávetve, habár ez utóbbi értesüléseit nem merithette máshonnan, mint a zsándárparancsnokok jelentéseiből. Grünne néha egész névlajstromokat közölt Kempennek; mikor a magyarországi szervezőbizottságok megalakítása volt napirenden, azok tagjaira nézve is, — habár jobbra közismert egyénekről, magasállású tisztviselőkről volt szó, — a rendőrfőnöknek kellett az illetők politikai megbízhatósága szempontjából s mindig a miniszterek háta mögött nyilatkoznia.

Természetes, hogy ily eljárás módfölött nagyobbította a gyakorlatban a birodalmi rendőrség fejének hatalmát, s még inkább hatalomérzetét. Fáradhatatlan volt a rendőri személyzet és alakulatok szaporításában és fejlesztésében; ez a szervezet lassanként egész állammá az államban fejlődött, a gyűlölt Prottmann pesti rendőrfőnök jelentős kitüntetésben részesült. Kempen a maga zsandárai tekintélyének védelmében bátran összetűzött a közigazgatási közegekkel, sőt a kormányzókkal is. Albrecht főherceget maga a császár volt kénytelen megnyugtatni, midőn aggályát fejezte ki, hogy a kormányzóság körében szervezett rendőri osztálynak, közvetlenül Kempen alá rendelése az ő hatáskörét és felelősségét fogja csorbítani; az intézkedés maga azonban változatlan maradt. Coronini bánsági kormányzó is kénytelen volt erélyesen felszólalni a rendőrhatóság túlkapásai ellen, s lemondással fenyegetődött. Kempen, zsandárainak információi alapján, nemcsak feljelentéseket tett egyének ellen, hanem szívosan gyakorolt pártfogásokat is. Magánegyénektől eredő csunya feljelentések is mindig több-kevesebb figyelmet találtak nála. A tisztviselők, kiket Kempen mindig általánosságban is gyanúsított, teljesen ki voltak szolgáltatva a rendőri és csendőri közegek ellenőrizhetetlen besugásainak, kik róluk magaviseleti táblázatokat is készítettek.

A rendőri megfigyelés természetesen kiterjedt a magánegyénekre is, különösen a politikailag gyanusaknak jelzettek minden érintkezésükben és járásukkelésükben állandó megfigyelés és leselkedés tárgyai voltak. Strossmayer diakóvári püspököt feljelentették, mint németüldözött azért, mert egy tiszteletére rendezett lakomán csak horvát felköszöntők mondatk, s a császárról megemlékezés nem történt. Kempen sietett a jelentést továbbítani a főhadsegédhez.

Az egri káptalan ellen külön titkos vizsgálatok folytak; különösen Bezzeg András kanonok ellen kutattak ki terhelő adatokat a multból, de Máriássy Gábor kanonokot is alaposan befeketítették. A rendőrség főnöke 1853 elején valóságos katasztert készített az összes magyarországi kolostorok és apátságok személyzetéről, minden egyes egyén jelleméről és politikai magatartásáról, természetesen kizárólag zsandárainak jelentései alapján.

A konzervatívek szemmeltartásában Kempen szívesen kelt versenyre Bachhal, valószínűleg azért, hogy a Grünne ellenörködését ez irányban is érvényesítse. Persze e téren is a zsandárparancsnokok voltak az informálók. A kassai zsandárparancsnok, bizonyos Gabler, terjedelmes kimutatást készített a kerületében tartózkodó „ó-konzervatívek“-ről; szám szerint 23-at mutatott ki, mindegyiknek szellemi képességeit is megítélve, s különösen arra helyezve súlyt, hogy hová szokott járni az illető, s főkép, hogy szokott-e Bécsben tartózkodni? E névjegyzékben szerepel herceg Bretzenheim Ferdinánd, aki a — jelentésttevő szerint — nem kiváló szellem, gr. Barkóczy János már intelligensebbnek mondatik; gr. Mailáth Antal, Szentiványi Vince, b. Senyei Pál, Zsedényi Ede képességei különösen ki vannak emelve, egyeseket meglehetősen lebecsül a jelentésttevő. Itt találkozzunk a gr. Csáky Tivadar, gr. Dessewffy Gyula, gr. Csáky László, gr. Andrássy Dénes, gr. Keglevich Gábor, gr. Péchy Manó, gr. Andrássy György, b. Vay Mklós, gr. Schönborn és herceg Coburg-Koháry neveivel. Valamennyinek jellemzésére azt mondták, hogy úgy, mint a magyar nemesség, a polgári elemet csöcseléknek tekintik. Kempen valószínűleg felháborodással olvasta pesti parancsnokának — aki egy Forgách gróf volt, — szokimondó jelentését. Ez birt bátorsággal a rendőrfőnök véle-

ményétől eltérőleg oda nyilatkozni, hogy Magyarországon ezidőszerint konzervatív pártról szó sem lehet, de van igenis szó száz- meg százezer elégedetlenről, aki passiv ellentállásra szorítkozik. Ezeket mind megnevezni, elősorolni nem lehet, tul sokan vannak!

Az öreg Kübeck, a volt kamarai elnök, aki egy atya rajongó szeretetével és csodálatával csüngött a fiatal császár jeles tulajdonain, az ő érdekében vélte szükségesnek a Bach befolyásának megtörését a Kempen emelkedésének segítségével is. Ámde éppen ezt a célt a rendőrfőnök hatalmának folytonos növelése legkevésbé valósíthatta meg; maga Kübeck úgy találta már az 1852.-i nagy változások után is, hogy „ez a madár még nagyon is szabadon röpköd“; s a Metternich környezetében is az volt a benyomás, hogy a Bach befolyása emelkedőben van. A Kempen-Grünne-féle ellenkormány kialakulása csak összekuszálta a kormányzat szálait, gyöngítette annak egységét ott, ahol arra szükség lett volna, megakadályozta a céltudatos politikát különösen külügyi és pénzügyi téren, de a két tábornok szövetsége már szellemileg sem állott azon a magaslaton, hogy a politikában új irányt lett volna képes érvényre emelni.

Kübeck utolsó életéve, 1855 elején mély fájdalommal volt kénytelen megállapítani, hogy a „legfelsőbb kormányzatban a pártok mind élesebben különülnek el és küzdenek cselszövényeikkel egymás ellen“; akkor már Metternich is úgy látta, hogy a Bach-Buol-párt kénytelen hatalmát a Hess-Grünne párttal megosztani.

Ez a belső meghasonlás okozta Ausztria ingadozó politikáját a krími háborúval szemben is és ennek a meghasonlásnak első előidézője minden-

esetre az uralkodó bizalmának megoszlása s a Kempen és Grünne szövetkezése volt.

A Libényi merényletének a császárra gyakorolt hatása azonban oly elhatározásokban is nyilvánult, melyeknek forrása az ő kedélyének mély vallásosságában keresendő.

Kivált a merénylet utáni első napokban, a lelki rázkódtatás és testi fájdalmak óráiban, amikor az elhárult veszély még egész nagyságában állhatott szemei előtt, az uralkodó lelki tanácsadóinak könnyű volt gondolkodását menekülésének gondviselészerűségére ráirányítani. Ime a forradalmi mozgalmak elnyomására lett minden intézkedés, a korlátlan császári uralom biztosítására felállított és működésbe hozott egész hivatalnoki szervezet, a személyét és trónját őrző szuronyerdő nem volt képes őt székvárosa kellő közepén, világos nappal egy orvgyilkos támadásától megóvni. Csak az isteni kegyelem mentette meg, csodás módon, s bizonytalán azért, mert életét nagy és magasztos feladatok számára akarta fenntartani. Ebből a gondolatból, melynek utóbb néha kifejezést is adott a császár, szinte önként folyt az a másik, hogy ezért az isteni kegyért személyes háláját egy uralkodói ténnyel tartozik leróni.

Az a körülmény, hogy a császár egykori nevelője, Rauscher Othmar, addig seckani püspök, kinek hatalmas szelleme mindig nagy hatással volt a fiatal uralkodóra, s ki már 1852-ben megbízást nyert egy, a pápai székkal kötendő megegyezés előmunkálatainak vezetésére, éppen 1853 márciusában foglalta el Milde halála után a bécsi hercegerseki széket, s hogy ugyancsak ez év tavaszán indultak meg Bécsben a döntő püspöki tanácskozások a concordátum ügyében, a legnagyobb valószínűséggel ruházta föl azt a közlést, hogy mikor az érsek látogatást tett a császár betegszobájában, már onnan hozta magával a legfel-

sőbb beleegyezést nyert ama pontozatokat, melyek a két évvel később tényleg megkötött egyezmény alapjául szolgáltak.

Szóval meglehetősen kétségtelennek tekinthetjük, hogy a bécsi merénylettől kezdtek szövödni a szálak, melyek az 1855-iki concordátumhoz vezettek; s hogy Ferenc József a gondviselésnek élete megmentésért tartozó háláját is akarta leróni, midőn elődei, különösen József császár elveinek teljes feladásával egyébként féltőn őrzött uralkodói jogainak lényeges részéről a pápai hatalom javára lemondott.

*

*   *

Fischer Ödön elnök a megjelentek nevében mond hálás köszönetet Ő Excellenciájának a nagyon érdekes előadásért és bezárja az ülést.

Jegyzetek:

1. Ez a mostani Operaháztól keletre eső területnek, körülbelül a Bristol Szálló helyének felel meg.

2. Ezekben s a következőkben a Pesti Napló (február 20. s következő számok) közléseit követjük, melyek megegyeznek a Bach belügyminisztertől mindjárt másnap Albrecht főhercegnek küldött jelentéssel. (Lakos-féle másolatok a nagyváradi levéltárból; Akadémia másolatára.) Lásd az eset színterének rajzát a Nemzeti Múzeum levéltárában.

3. Amelyben most az „Albertina“ metszetgyűjteményt őrzik.

4. Osztrák történetírók (Friedjung, Österreich von 1848 bis 1860 stb.) I. 204. I. Rogge Österreich von Világos bis zur Gegenwart I. 302 l.) azt mondják, hogy a császár Libényi anyjának, kit fia kivégeztetése fenntartójától

fosztott meg, nagylelkűen kegydíjat adott; erről az egykoru magyar lapok nem szólnak, sőt az ítélet L. atyját is élőnek és háztulajdonosnak tünteti fel.

5. Ezt Metternich hercegnő is (Nachgelassene Papiere VIII. 134. l.) elismeri. Frankenburg idézi egy magas állású bécsi bíró mondását: „Na ihr Magyaren, ihr führt euch schön auf, könnt halt eure Rebellenatur nicht verleugnen!“

6. Palugyai Imre nyitrai püspök maga is templomot és kolostort emeltetett az uralkodó szerencsés menekülésének emlékére Nyitrán. (Pesti Napló 1856. nov. 19.)

7. Levele Fehérváry Miklóshoz 1853 márc. 1. (Akad. gyűjtemény.)

8. A Pesti Napló 1853. március 11-iki száma a lombardiai lázadásban való részesség miatt három magyarországi altisztnek várfogságra ítéeléséről ad hirt.

9. Sárközyt a hivatalos iratok Sámuelnek mondják, míg Vasváry, ki fogolytársa volt, Lajosnak nevezi. (A Noszlopy-féle összeesküvés „Hazánk“ tört. közlöny V. 97. s köv. l.) E műben Nagy Albert is kivégzettek közé van sorolva, ki azonban semmiesetre sem akasztatott fel Noszlopyékkal együtt.

10. Lásd a bécsi áll. levéltár Gendarmerie-Départementjának 1853 márc. 21-iki iratcsomójában a Kempen 1855. jan. 4-iki jelentését.

11. Bach előterjesztései és legf. elhatározás az Osztr. Belügymin. l. t. 1854. febr.

12. Nem oszthatom Károlyi Árpádnak Kempen egyéniségére vonatkozólag Széchenyi döblingi irod. hagyatékához írt kitűnő bevezetésében foglalt eléggé kedvező véleményét. (I. köt. 9. lap.)

A COBDEN-KÖNYVTÁR EDDIG MEGJELENT KIADVÁNYAI:

1. *Havas Miksa*: Cobden Richárd és tanítása.
2. *Marczali Henrik*: Cobden történeti jelentősége.
3. *Méhely Kálmán*: A kereskedelem filozófiája.
4. *Hantos Elemér*: A pénzügyi kibontakozás útja.
5. *Vámbéry Ruzstem*: A panamáról.
6. *Matlekovits Sándor*: Az új ipartörvényről.
7. *Gratz Gusztáv*: Politikai és gazdasági liberálizmus.
8. *Rákosi Jenő*: Kultura és kereskedelem.
9. *Gróf Apponyi Albert*: Társadalmi átalakulások.
10. *Lujo Brentano*: Védővám és szabadkereskedelem.
11. *Lujo Brentano*: Szabadkereskedelem és vámvédelem a békekötések után.
12. *Lujo Brentano*: Freihandel und Zollschutz nach den Friedensschlüssen.
13. *Naményi Ernő*: Matlekovits Sándor. Két emberöltő munkája és tanulságai.
14. *Werner Sombart*: Kapitalizmus és szocializmus
15. *Berzeviczy Albert*: Az ötvenes évekből.
16. *Báró Kohner Adolf*: Többtermelés.
17. *Méhely Kálmán*: A XIX. század öröksége.
18. *Pap Dezső*: A tisztességtelen verseny.
19. *Vágó József*: Drágaság, infláció, kivitel.
20. *örgróf Pallavicini György*: A magyar agrárpolitikáról.

**A COBDEN-SZÖVETSÉG
CÉLJAIÉRT**

a szabadkereskedelemért,
a haladásért,
gazdasági integritásunkért,
küzd az

O M K E

hetenkint megjelenő lapja.

Öntudatos, művelt magyar
kereskedők olvassátok,
erősítsétek,
terjesszétek.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
V., MÁRIA VALÉRIA-UTCA 12. SZ.